

Návrh na prohlášení PZ Hornická kulturní krajina Stará Karviná a určení podmínek její ochrany

Opatření obecné povahy č. /, o prohlášení památkové zóny Hornická kulturní krajina Stará Karviná

Ministerstvo kultury, jako příslušný správní orgán, podle § 6 zákona č. 20/1987 Sb.,
o státní památkové péči, ve znění pozdějších předpisů a podle § 171 a násl. zákona č. 500/2004 Sb.,
správní řád (dále jen „správní řád“), vydává opatření obecné povahy, kterým

prohlašuje

území s historickým prostředím Stará Karviná
obec Karviná, k. ú. Karviná-Doly (k. ú. 664103)
okres Karviná, Moravskoslezský kraj

za památkovou zónu „Hornická kulturní krajina Stará Karviná“

Článek 1

Předmět ochrany

Předmětem ochrany jsou hodnoty hornické kulturní krajiny, vzniklé vrstvením osídlení a hospodářského i průmyslového využívání území. Jedná se zejména o hodnoty krajinné, urbanistické a architektonické, industriální, archeologické, historické, paměťové a hodnoty jedinečnosti. Tyto hodnoty mají hmotnou i nehmotnou povahu a dokládají dějinný, morfologický, půdorysný, prostorový a stavebně-historický vývoj i zánik sídla, čímž spoluutvářejí jeho jedinečné prostředí.

Předmětem ochrany je reliktně dochovaný sídelní útvar, který se po staletí vyvíjel a jehož rozkvět i zánik jsou úzce spjaty s hlubinnou těžbou uhlí. Ochrana se vztahuje na morfologii terénu, dochovanou urbanistickou strukturu a její relikty, kulturní památky a hodnotné objekty v jejich současné poloze, industriální památky a technické objekty, archeologické dědictví včetně archeologie industriální a archeologie modernity, místa tragických událostí a pietní lokality, kulturní zeleň včetně jejích reliktních a antropogenních krajinných tvarů. Zvláštní důraz je kladen na vzájemnou provázanost všech uvedených složek, které dohromady utvářejí autenticitu a integritu památkové zóny.

Článek 2

Podmínky ochrany

K zajištění památkové ochrany kulturních, krajinných, urbanistických, architektonických, industriálních, archeologických, historických a paměťových hodnot památkové zóny „Hornická kulturní krajina Stará Karviná“ se stanovují tyto podmínky:

I. Stavby, technické objekty a pozemky musí být využívány v souladu s kulturními a historickými hodnotami území a v rozsahu odpovídajícím jejich kapacitním a technickým možnostem.

II. Při pořizování a změnách územně plánovací dokumentace je nutno respektovat dochovanou urbanistickou strukturu, relikty zástavby a komunikací, morfologii terénu formovanou těžbou a celkový charakter krajiny.

III. Veškeré úpravy pozemků, staveb, zařízení, veřejných prostranství a zeleně musí být prováděny v souladu s kulturními a architektonickými kvalitami celku i jednotlivostí a nesmí vést k jejich znehodnocení.

IV. Nová výstavba je přípustná pouze v místech historicky zastavěných lokalitách doložených historickými prameny nebo průzkumy, v měřítku odpovídajícím charakteru území, a nesmí vytvářet nové dominanty ani narušovat významné pohledové osy.

V. Kulturní památky, hodnotné objekty, pietní místa a kulturní zeleň musí být zachovány a udržovány; jejich obnova nebo doplnění je přípustná jen způsobem respektujícím historický a paměťový charakter území.

VI. Morfologie terénu, relikty technické a industriální infrastruktury a archeologické dědictví jsou nedílnou součástí památkové zóny a musí být chráněny před poškozením nebo zničením.

Článek 3

Vymezení hranice památkové zóny

Hranice památkové zóny „Hornická kulturní krajina Stará Karviná“ je vymezena v grafické příloze, která tvoří nedílnou součást tohoto opatření obecné povahy.

Zpracováno podle stavu katastru nemovitostí publikovaného ČÚZK prostřednictvím WMS Katastrální mapy ke dni dd.mm.yyyy.

Článek 4

Účinnost

Toto opatření obecné povahy nabývá účinnosti v souladu s ustanovením §173 odst. 1 správního řádu patnáctým dnem ode dne jeho zveřejnění.

Článek 5

Poučení

Do opatření obecné povahy a jeho odůvodnění může podle § 173 odst. 1 správního řádu každý nahlédnout u správního orgánu, který opatření obecné povahy vydal.

Proti prohlášení památkové zóny vydanému formou opatření obecné povahy nelze podle §173 odst. 2 správního řádu podat opravný prostředek.

Odůvodnění

A. Textová část

Ustanovení § 6 zákona č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, ve znění pozdějších předpisů (dále jen zákon č. 20/1987 Sb.), umožňuje sídelní útvar nebo jeho část, která vykazuje významné kulturní hodnoty, prohlásit za památkovou zónu. Pro prohlášení památkové zóny je podle § 2 odst. 1 vyhlášky č. 66/1988 Sb., kterou se provádí zákon České národní rady č. 20/1987 Sb., určující charakteristika významných kulturních hodnot území, vymezení hranice památkové zóny, popis předmětu ochrany, stanovení podmínek pro stavební a další činnosti směřující k ochraně území a zvýšení kvality životního prostředí.

Opatření obecné povahy je v souladu s ústavním pořádkem České republiky, s Listinou základních práv a svobod a s Ústavou České republiky, respektuje obecné zásady ústavního pořádku České republiky a opatření obsažená v tomto opatření obecné povahy neporušují ústavní principy rovnosti v právech a zákazu retroaktivity. Prohlášení památkové zóny formou opatření obecné povahy na rozdíl od dosavadní aplikační praxe vychází z doporučení pracovní komise Legislativní rady vlády – komise pro správní právo k návrhu vyhlášky o prohlášení území vybraných částí obcí za památkové zóny. Pracovní komise ve svém vyjádření vychází z toho, že podle § 6 odst. 1 zákona č. 20/1987 Sb., může Ministerstvo kultury po projednání s krajským úřadem prohlásit území sídelního útvaru nebo jeho části s menším podílem kulturních památek, historické prostředí nebo část krajinného celku, které vykazují významné kulturní hodnoty, za památkovou zónu a určit podmínky její ochrany, avšak ustanovení výslovně neuvádí formu vyhlášky ministerstva ve smyslu čl. 79 odst. 3 Ústavy ČR. Výslovné zmocnění k vydání vyhlášky pak neobsahuje ani § 45 uvedeného zákona, a proto ji nelze vydat. Vzhledem k tomu, že prohlášení území za památkovou zónu svou povahou a obsahem po materiální stránce není podle názoru komise právním předpisem, ale spíše opatřením obecné povahy, neboť jde o správní akt s konkrétně vymezeným předmětem a obecně určeným okruhem adresátů, doporučuje tato komise vyhlásit památkovou zónu formou opatření obecné povahy podle části šesté správního řádu. Ministerstvo kultury pravomoc k vyhlášení památkových zón má a k vydání opatření obecné povahy se na rozdíl od vyhlášky podle ustálené soudní judikatury výslovné zákonné zmocnění nevyžaduje, postačuje pravomoc vydat závazný správní akt, který není ani právním předpisem ani rozhodnutím ve správním řízení. K dané problematice se pak vztahuje zejména nálezn ÚS ze dne 19. 11. 2008, sp. zn. Pl. ÚS 14/07, který se přiklonil k materiálnímu pojetí institutu opatření obecné povahy, tzn., že není nezbytné výslovné zákonné zmocnění k vydání opatření obecné povahy, postačuje naplnění pojmových znaků (konkrétnost předmětu a obecnost adresátů) a pravomoc příslušného orgánu.

Opatření obecné povahy není v rozporu se závazky vyplývajících pro Českou republiku z mezinárodních smluv ani obecně uznávaných zásad mezinárodního práva. Konkrétně se to týká mezinárodních smluv, ke kterým Česká republika přistoupila, jako je například Úmluva o architektonickém dědictví Evropy (publikovaná pod č. 73/2000Sb., m. s.), Úmluva o ochraně světového kulturního a přírodního dědictví (publikovaná pod č. 159/1991 Sb. m. s.) a Evropská úmluva o krajině (publikovaná pod č. 13/2005 Sb. m. s.). Pro prohlašování památkových zón nejsou v rámci Evropské unie stanovena jednotná pravidla, právní úprava je plně ponechána na pravomoci členských států.

Na území navrhované památkové zóny nebyla dosud uplatňována plošná památková regulace vyplývající ze zákona č. 20/1987 Sb. V lokalitě se nachází několik jednotlivých objektů a areálů prohlášených za kulturní památky, avšak ostatní objekty, stejně jako krajina a prostory, které významně spoluutvářejí specifické prostředí bývalého sídla, zůstávaly dosud bez plošné památkové ochrany.

Důvody k prohlášení památkové zóny

Na základě provedeného plošného průzkumu v k. ú. Karviná-Doly, zejména v obrysech zaniklého města dnes označovaného jako Stará Karviná, dále na základě dostupných vědecko-výzkumných výstupů, písemných pramenů a mapových podkladů a jejich následného vyhodnocení lze konstatovat, že území hornické kulturní krajiny splňuje podmínky nezbytné pro prohlášení za památkovou zónu.

Území Staré Karviné představuje mimořádně cenný a v českém i evropském kontextu unikátní celek historické hornické kulturní krajiny. Podoba území vznikla vrstvením sídelního, hospodářského a průmyslového vývoje, od středověkého osídlení přes industriální rozmach 19. a 20. století až po zánik města v důsledku hlubinné těžby. Přestože většina zástavby byla asanována, dochovala se zde celá škála hodnot, které ve své vzájemné provázanosti vytvářejí autentický a jedinečný kulturní obraz.

Významné jsou především relikty původní urbanistické struktury – fragmenty uliční sítě, parcelace, veřejných prostranství a prostorového uspořádání sídla. Doplnují je dochované kulturní památky (kostel sv. Petra z Alkantary, areály dolů Barbora a Gabriela, památníky a hroby obětí důlních katastrof) i hodnotné objekty a drobné stavební prvky, které nesou stopu historického vývoje.

Zásadní roli hraje industriální dědictví: areály bývalých dolů a jejich technologické celky, těžní věže, strojovny, elektrárny, dopravní infrastruktura (železniční vlečky, náspy, lanové dráhy) a terénní úpravy s odvaly a poklesovými kotlinami. Tyto struktury vytvářejí výrazný antropogenní reliéf, který nemá v České republice obdobu a dokládá rozsah zásahů člověka do krajiny.

Území má také mimořádný archeologický potenciál. Kromě pravěkého, středověkého a novověkého osídlení zahrnuje i vrstvy industriální archeologie a archeologie modernity, včetně pozůstatků pracovních a zajateckých táborů. Tyto vrstvy představují jedinečný zdroj poznání evropsky významného kulturního fenoménu – industriální krajiny.

K výrazným hodnotám patří kulturní zeleň (parky, hřbitovní areály, aleje, solitéry, zahradní výsadby) a vodní prvky, přírodní i antropogenní (Karvinský potok, náhony, zatopené poklesové kotliny), které podtrhují identitu a čitelnost historické krajiny.

Zcela zásadní dimenzi představuje paměť místa. Území nese stopy tragických důlních neštěstí, válečných zajateckých a pracovních táborů, nucených přesídlování obyvatel i postupné asanace města. Památníky, pietní lokality, hroby obětí i „prázdná místa“ zaniklého sídla uchovávají kolektivní paměť a mají význam nejen památkový, ale i etický a pietní.

Stará Karviná je mimořádně kompaktním a prostorově vymezeným příkladem historické krajiny hlubinné těžby. Koncentruje v sobě vrstvy od středověku po současnost a umožňuje číst dějiny vzájemného vztahu člověka a krajiny – od rozkvětu až k destrukci. Její hodnota nespočívá v jednotlivých

prvcích, ale v jejich celistvosti a komplexní výpovědní schopnosti. Stará Karviná je živým dokladem důsledků industrializace, jedním z nejvýznamnějších referenčních příkladů posttěžební krajiny v Evropě. Její zachování je odbornou i památkovou nutností a současně morálním závazkem vůči minulým i budoucím generacím.

V současné době není na území Staré Karviné vyhlášena žádná z forem plošné památkové ochrany. Pokud by k jejímu prohlášení za památkovou zónu nedošlo, hrozil by zánik jedinečných kulturních hodnot v důsledku nevhodných stavebních záměrů či necitlivých zásahů do krajiny. Tyto hodnoty jsou přitom nejen součástí národního, ale i evropského kulturního dědictví. Jejich opomíjení by bylo v rozporu se zájmy státní památkové péče podle zákona č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, i s mezinárodními závazky České republiky, zejména s Úmluvou o ochraně architektonického dědictví Evropy, Úmluvou o ochraně archeologického dědictví Evropy, Úmluvou o ochraně světového kulturního a přírodního dědictví a Evropskou úmluvou o krajině.

Plošná regulace podle zákona č. 20/1987 Sb. může zajistit, aby při veškeré stavební činnosti v území byly památkové hodnoty dostatečně respektovány a chráněny. Výkon státní správy v oblasti památkové péče je přitom provázán se zákonem č. 283/2021 Sb., stavební zákon, ve znění pozdějších předpisů. V územních a stavebních řízeních vystupují orgány státní památkové péče jako dotčené orgány a jejich závazná stanoviska vydávaná podle § 14 zákona č. 20/1987 Sb. představují závazný podklad pro rozhodnutí stavebních úřadů. Hranice památkové zóny se po vyhlášení promítnou do územně analytických podkladů a do územně plánovací dokumentace.

Vymezení předmětu a podmínek ochrany, vymezení hranic území památkové zóny

Předmětem ochrany památkové zóny „Hornická kulturní krajina Stará Karviná“ je historická hornická kulturní krajina jako celek vzniklý vrstvením osídlení a hospodářského i průmyslového využívání. Zahrnuje kulturní, technické, přírodní a urbanistické komponenty, které ve své vzájemné provázanosti vytvářejí autentický a jedinečný charakter území.

Obecně jsou předmětem ochrany zejména hodnoty urbanistické, architektonické, historické, umělecké, estetické a krajinné, které mají hmotnou podstatu a dokládají urbanistický, stavebně-historický a kulturní vývoj sídla. Tyto hodnoty utvářejí jedinečné prostředí Staré Karviné. Specifikace konkrétních kulturních hodnot jednotlivých nemovitostí a stanovení podmínek jejich ochrany je věcí individuálních správních aktů. Správní orgány při jejich určování vycházejí z vyjádření odborné organizace státní památkové péče, z plánu ochrany (pokud je zpracován), případně ze stavebně-historických průzkumů a dalších důkazů, přičemž jsou povinny zjistit stav věc bez důvodné pochybnosti.

Článek 2 opatření obecné povahy stanovuje podmínky ochrany památkové zóny v návaznosti na její specifické hodnoty. Tyto podmínky vycházejí z charakteru území, které tvoří historická urbanistická struktura a její relikty, industriální areály a technické stavby, kulturní památky a pietní místa, morfologie terénu formovaná těžbou, kulturní zeleň a vodní prvky. Smyslem podmínek je uchovat autenticitu a výpovědní schopnost těchto hodnot a zabránit jejich znehodnocení. Regulativy určují zásady pro využívání staveb a pozemků, respektování dochované urbanistické struktury a krajinného rázu, způsob provádění stavebních a terénních úprav i limity nové výstavby. Důraz je kladen na to, aby nové

zásahy respektovaly historický charakter a měřítko prostředí, zachovávaly kulturní památky, pietní lokality a zeleň a nedocházelo k poškození morfologie terénu, industriálních reliktní ani archeologického dědictví.

Vymezení hranic památkové zóny „Hornická kulturní krajina Stará Karviná“ odpovídá kulturně-historickým hodnotám území, identifikovaným na základě průzkumů a odborných podkladů jako určující pro jeho charakter. Regulace se vztahuje na prostor zaniklého historického sídla s jeho urbanistickými relikty, na areály a stavby industriálního dědictví, pietní lokality, kulturní zeleň a vodní prvky, stejně jako na antropogenní morfologii terénu vzniklou v důsledku hlubinné těžby.

Do plošně chráněného území byly proto zahrnuty nejen dochované stavební objekty a relikty sídelní struktury, ale i přírodě blízké či člověkem výrazně formované prvky, které spoluutvářejí specifické prostředí Staré Karviné a přímo souvisejí s její historickou existencí a zánikem. Vzájemná provázanost těchto složek – krajinných, kulturních, industriálních, urbanistických a architektonických, paměťových – je klíčovým znakem kulturního prostředí celého území. Hranice památkové zóny byly staveny s ohledem na tuto skutečnost a vycházejí z návrhu Národního památkového ústavu, výsledků plošného terénního průzkumu a studia historických pramenů v konfrontaci se současným stavem katastrální mapy.

Charakteristika předmětného území

Historický vývoj území

Historie Karviné sahá hluboko do minulosti. Podle městské kroniky¹ je území poprvé zmiňováno v listině opolského knížete Vladislava z roku 1268, kterou byly darovány některé vesnice, včetně osady Sal (*Solca*), mnichům řádu svatého Benedikta. Prvním bezpečně doloženým pramenem o samotné Karviné je *Liber foundationis episcopatus Vratislaviensis*² z roku 1305. Archeologické nálezy však dokládají přítomnost člověka v tomto území již v mladší době kamenné.³

Původní kulturní krajina měla převážně agrární charakter. Dominovaly jí sídelní struktury podél Karvinského potoka, lánová plužina, církevní architektura a panská sídla. Zásadní proměnu krajinného obrazu přinesl objev uhlí, doložený již v roce 1776 na vrchu Čechovice (též Ptáčník, Plázník či Kamienčok), tehdejší majitelem panství Janem E. F. Larischem. I když první pokusy o těžbu v letech 1784–1786 byly z důvodu nedostatečného odbytu přerušeny, k zásadnímu obratu došlo v roce 1794, kdy započal postupný, ale stabilní rozvoj těžby uhlí. Ten se stal základem hospodářské transformace nejen Karviné, ale celého regionu.⁴

Industrializace vedla k prudkému nárůstu počtu obyvatel a k výrazné přeměně sídelní struktury. V roce 1868 byla Karviná napojena na železniční síť prostřednictvím Košicko-bohumínské dráhy, která navázala

¹ MĚSTO KARVINÁ. Kronika města Karviné. Interní dokument, uloženo ve Státním okresním archivu Karviná.

² LIBER foundationis episcopatus Vratislaviensis. In: *Codex diplomaticus Silesiae*. Sv. 14. Vyd. W. Schlesinger. Vratislav, 1889.

³ <https://www.archives.cz/web/SK/>, <https://www.karvina.cz/deje-se/oslava-prvni-pisemne-zminky-poprve-pred-50-lety>

⁴ LANDA, Jan a kol. *Dějiny hornictví na Karvinsku*. Ostrava: Profil, 1985. ZUBEREC, Vladimír. Larisch-Mönnichové a Karviná. Karviná: Město Karviná, 2010. <https://www.zdarbuh.cz/reviry/okd/pocatky-dolovani-uhli-v-karvine/>

na *Severní Ferdinandovu dráhu*. Vznikala nová infrastruktura i průmyslové podniky. Počet obyvatel vzrostl z 3 386 v roce 1870 na 22 317 v roce 1930⁵. V roce 1908 byla obec povýšena na městys a 6. října 1923 na město⁶. V tomto období zažívala Karviná svůj největší rozkvět – z původní zemědělské vesnice se stalo moderní průmyslové město s veřejnými budovami, novým farním kostelem, zámeckým areálem Larisch-Mönnichů a rozsáhlou obytnou i dopravní infrastrukturou.

Intenzivní důlní činnost bez ohledu na důsledky, a to zejména těžba na zával, která začala v průběhu druhé světové války a dále pokračovala v 50. letech 20. století, měla na celé území a objekty na povrchu fatální dopad. Poklesy a poklesové kotliny způsobily rozsáhlé škody, které vedly v 60. letech 20. století k rozhodnutí o likvidaci povrchových objektů na celém území. V 80. letech 20. století tak zůstaly zachovány pouze těžební, koksárenské a energetické komplexy dolu Barbora / 1. máj, dolu Gabriela / Mír a dolu Čs. armáda chráněné ohradníky a složité a nákladně udržované železniční dopravní koridory. Systém úzkorozchodných drah byl v průběhu 70. let 20. století nahrazen autobusovou dopravou a hornické kolonie byly postupně nahrazeny hromadnou bytovou výstavbou sídlištního typu v nové Karviné na území dříve samostatné obce Fryštát.

Dolování uhlí přineslo Karviné rozkvět, a zároveň se stalo příčinou její devastace a zániku. Od roku 1948 je území známo jako městská část Karviná-Doly.⁷

1. Uhelné doly

Důl Gabriela / UNRRA / Mír

Důl byl založen v roce 1855 hormistrem Franzem Handwerkem za spoluúčasti hraběte Zdenka Oto ze Žerotína a nazván podle jmen manželek obou společníků. Těžbu od jejího počátku provázely problémy. V roce 1856 došlo k explozi a v roce 1858 k požáru, při kterém byly zničeny povrchové objekty. Opuštěný důl získala v roce 1862 Těšínská komora v majetku habsburské rodiny jako důležitou uhelnou základnu pro své hutní podniky. Společenské postavení vlastníka a význam, který uhelný důl Gabriela měl pro Těšínskou komoru, se odrazil v jeho moderním technickém řešení s výkonnými parními stroji a reprezentativní architekturou navrženou Albínem Prokopem. Vývoj starších fází je dnes doložen projektovou a fotografickou dokumentací a rozsáhlými archeologickými nálezy.⁸

Velká investiční náročnost hutní výroby vedla na konci 19. století k prodeji hutních a důlních podniků Těšínské komory konsorciu vídeňských bank a založení akciové společnosti, pozdější *Rakouské báňské a hutní společnosti*. Rakouská báňská a hutní společnost se záhy po svém založení na počátku 20. století rozhodla investovat do modernizace dolu Gabriela a postupně realizovala před první světovou válkou celkovou přestavbu. Moderní koncepce řešení povrchu spočívala ve vyhloubení nové těžební jámy a soustředění všech stacionárních strojů do velké prosklené strojovny s honosným portálem podle vzoru dolu *Zollern 2/4* v Dortmundu. V případě dolu Gabriela je zcela unikátní prostorová koncepce, která nový moderní důl orientovala a pohledově propojovala s kostelem sv. Petra z Alkantary (*šikmý kostel*).

⁵ ČESKOSLOVENSKO. Statistický úřad. Sčítání lidu, domů a bytů 1930. Praha, 1934.

⁶ MĚSTO KARVINÁ. Kronika města Karviné. Interní dokument, uloženo ve Státním okresním archivu Karviná.

⁷ <https://www.archives.cz/web/SK/>

⁸ MATĚJ, Miloš; KLÁT, Jaroslav; KORBELÁŘOVÁ, Irena. *Kulturní památky ostravsko-karvinského revíru*. Ostrava: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě, 2009, s. 98-101.

V roce 1924 došlo v podzemí dolu k výbuchu, který poničil povrchové jámové budovy, těžní věže a strojovnu. Obnova jednotlivých objektů proběhla podle původní provozní a architektonické koncepce, nicméně došlo ke zjednodušení jednotlivých architektonických detailů tak, aby odpovídaly novému výtvarnému cítění. Posledním velkou stavební a technickou změnou byla elektrifikace dolu a zavedení skipové těžby na počátku 60. let 20. století.

Po ukončení provozu na počátku 90. let 20. století byly dvě těžní věže a jejich jámové budovy spolu se strojovnou prohlášeny za kulturní památky. Jámy byly zasypány a zbývající objekty demolovány.

Důl Barbora, dříve Austria / Pilsudski / 1. máj

Důl, pod původním názvem Austria, založila v roce 1907 *Rakouská báňská a hutní společnost*. Celková provozní a architektonická koncepce byla založena na vybudování dvou jam vedle sebe (tzv. centrální jámy) a soustředění všech stacionárních strojů povrchu do jedné velké prosklené strojovny s honosným portálem podle vzoru dolu *Zollern 2/4* v Dortmundu. Celkové reprezentativní pojetí doplňovala parková úprava s vodotryskem.⁹

Ve 40. letech 20. století byl areál rozšířen východně od původního jádra, kde byla vyhloubena nová těžní jáma, na kterou navázala úpravna a elektrárna.

Po ukončení provozu na počátku 90. let 20. století byla původní těžní věž, strojovna a kotelná prohlášeny za kulturní památky. Později byla prohlášena za kulturní památku i těžní věž typ *Walsum* ze 40. let 20. století, jako jediný dochovaný typologický zástupce na území České republiky. Jámová budova, strojovna a navazující provozy za kulturní památky prohlášeny nebyly. Původní elektrárna je v současné době v provozu jako teplárna.

Důl Československé armády, dříve Jan Karel a prezident Eduard Beneš

Hlubinný důl Jan Karel založený v roce 1859 Janem hrabětem Larisch-Mönnichem navázal na dřívější mělké doly a tradici koksování v oblasti. V roce 1869 byla v těsné blízkosti dolu a koksovny zprovozněna železnice *Košicko-bohumínské dráhy*, která zajistila odbyt uhlí. Zajištěný odbyt umožnil rozsáhlý rozvoj dolů, úpravárenských zařízení, koksovny a pozdější elektrárny, která spalovala méně kvalitní a hůře prodejné uhlí z úpravny.¹⁰

Zásadní změnu ve vývoji dolu představovala koncentrace těžby z okolních hlubinných dolů na novou centrální jámu a její velkokapacitní úpravnu. Koncepti provozních vazeb a hmotové uspořádání areálu dolu, koksovny a elektrárny zpracovala na počátku 40. letech 20. století přední architektonická kancelář Schupp & Kremmer z německého Porúří, která měla za sebou mimo jiné úspěšnou realizaci velkodolu *Zollverein XII* v Essenu s denní kapacitou těžby 10 000 t (dnes na seznamu *světového dědictví UNESCO*).

Základem provozní a hmotové koncepce velkodolu, nazvaného po druhé světové válce důl Eduard Beneš a po roce 1948 velkodůl Čs. armáda, je bezprostřední návaznost velkokapacitní úpravny na ústřední těžní jámu (dnes jáma č. 2) s kladivovou těžní věží, jejíž dominantní funkce a poloha je

⁹ MATĚJ, Miloš; KLÁT, Jaroslav; KORBELÁŘOVÁ, Irena. *Kulturní památky ostravsko-karvinského revíru*. Ostrava: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě, 2009, s. 93-97.

¹⁰ *Uhlé hornictví v Ostravsko-karvinském revíru*. Ostrava: Anagram, 2003, s. 238- 249.

zdůrazněna čestným dvorem, který po stranách vymezují objekty koupelen a administrativní budovy (severní strana) a budova elektrárny, dnes teplárny (jižní strana). Materiálové a lidské toky, navázané na ústřední jámu, tak byly důsledně odděleny. Na ústřední těžní jámu navazoval na východní straně úpravárenský komplex, ze kterého bylo kvalitní uhlí dopravováno technologickými mosty do uhelné služby koksovny a méně kvalitní uhlí do zásobníků elektrárny. Zbývající uhlí bylo expedováno. Monumentalitu celého řešení podporuje reliéf terénu, který se směrem od komunikace k těžní věži svažuje.

Dostavba areálu dolu v 50. letech 20. století a elektrárny v 60. a 70. letech 20. století respektovala velkorysé provozní, architektonické a urbanistické řešení a v rámci možností jej dále rozvíjela. Celkový technologický a architektonický koncept a celistvost technického zařízení dolu a elektrárny, jejichž vybavení je dosud kompletní, vedla k návrhu komplexu dolu, koksovny a elektrárny za kulturní památku. Objekty koksovny nebyly za kulturní památky prohlášeny z důvodu vysoké kontaminace území, řízení o prohlášení dolu a elektrárny stále probíhá.

2. Železniční tratě a dopravní koridory

Kolejová doprava hrála hlavní úlohu při odfytu uhlí a v tomto důsledku ovlivňovala celkový vývoj dolů. Osobní doprava, konkrétně systém úzkokolejných místních drah, umožnila zajistit pracovní síly z větší, než docházkové vzdálenosti.

Košicko-bohumínská dráha (KBD)

V roce 1864 bylo schváleno prodloužení *Tiské dráhy* z Košic přes Těšínské Slezsko a její napojení na *pruské dráhy*. Pro realizaci záměru vznikla v roce 1866 společnost *Košicko-bohumínské dráhy (KBD)* a v následujícím roce bylo rozhodnuto, že stavba dráhy začne ve Slezsku z Těšína do Bohumína a povede nejprímějším směrem tak, aby došlo na propojení s *Hornoslezskou pruskou dráhou*.

Na základě požadavků těžařských společností byla trasa změněna tak, aby do Bohumína vedla v bezprostřední blízkosti uhelných dolů přes Karvinou, Doubravu, Orlovou a Rychvald. Trať z Těšína do Bohumína v délce 31,6 km tak byla o něco delší než původní projekt a vedla pro železnici ne příliš vhodným kopcovitým terénem mezi Karvinou, Doubravou a Orlovou. Provoz na nově postaveném prvním úseku z Bohumína do Těšína byl zahájen v roce 1869 a postupně k ní byly vlečkami napojeny jednotlivé doly. Celá dráha Košice – Bohumín v délce 368,5 km byla uvedena do provozu v roce 1872.

V 60. letech 20. století byl z důvodu poddolování provoz hlavní železniční trati přeložen na nově postavenou spojovací dráhu ČSD v úseku Louky nad Olší – Dětmarovice.

Báňská dráha (Montánní dráha)

Báňská dráha, zprovozněná v ostravské části revíru v roce 1862, byla do karvinské části revíru prodloužena v roce 1870 a přes důl Doubrava propojena s *Košicko-bohumínskou dráhou (KBD)*. Po ukončení provozu jednotlivých dolů zůstaly po přípojných vlečkách koridory bez železničního svršku. *Báňská dráha* zůstala v provozu a její součástí se stala původní trať *Košicko-bohumínské dráhy*, jejíž trasa byla v 60. letech 20. století přesunuta mimo poddolovanou oblast.

Vlečkové koleje a lanové dráhy

Vlečky k jednotlivým dolům vycházely ze stanic Doubrava a Karviná na trati *Košicko-bohumínské dráhy (KBD)*. Kromě železničních vleček byly jámy Hlubina – Jindřich, Hlubina – Františka, Hlubina – Jan-Karel propojeny lanovkami. Ze stanice Doubrava vycházely vlečkové koleje na důl Jan-Karel, Františka, Hlubina a Jindřich. Stanice Doubrava a Karviná byly vlečkami navzájem propojeny.

V současné době jsou v krajině čitelné náspy a zářezy v původních trasách vlečkových kolejí dochované bez železničního svršku. Ve stopách lanových drah jsou dochovány v některých případech železobetonové patky sloupů.

Systém, úzkokolejných drah

Úzkokolejné dráhy stavěné v ostravsko-karvinské průmyslové aglomeraci vytvořily postupně unikátní systém. Jako první obdržela v roce 1896 koncesi na stavbu úzkorozchodné místy dráhy Petrovice – Karviná *Severní dráha císaře Ferdinanda*. Její provoz přes město Fryštát byl zahájen v září 1898.

Další úzkorozchodná místní dráha Moravská Ostrava – Karviná, nádraží KBD byla postavena v roce 1909. O této místní dráze se uvažovalo již dříve. V roce 1898 byl zpracován projekt, který měl prostřednictvím jednokolejné úzkorozchodné dráhy s elektrickým provozem v blízkosti uhelných dolů spojit Moravskou Ostravu, Petřvald, Orlovou, Doubravu a Karvinou. Při projednávání stavby se objevil požadavek na normální rozchod místní dráhy (1 435 mm), proti kterému měla výhrady společnost *Severní dráhy císaře Ferdinanda*, aby neměla konkurenci při dopravě uhlí na své *Baňské dráze*. V roce 1903 podalo město Moravská Ostrava žádost o povolení provedení technických prací, v roce 1907 byla udělena koncese pro stavbu a provoz a v dubnu 1909 byl provoz na úzkorozchodné místní dráze Ostrava – Karviná (MDOK) zahájen.

Postupně byla vybudována vzájemně propojená síť úzkorozchodných místních drah. Provoz na úzkorozchodné místní dráze z Fryštátu a Karviné přes Bohumín do Hrušova zajišťovala *Společnost Slezských zemských drah (SZD)*. Ve stanici Karviná Jáma Jan v km 0,3 bylo postaveno nádraží a kolejový trojúhelník, který dovolil jízdy tramvajových vlaků od nádraží KBD v Karviné směr Orlová a z Fryštátu směr Orlová.

Po zrušení sítě úzkorozchodných místních drah jsou v krajině čitelné koridory, zářezy, propustky a náspy v původní trase úzkokolejné dráhy.

3. Krajinná zeleň

Vývoj krajinné zeleně v Karviné je úzce svázán s proměnami sídelní a průmyslové struktury tohoto území. Zatímco ve středověku a raném novověku zůstávala zeď převážně součástí produktivní krajiny, především v podobě ovocných sadů, zahrad a remízků vázaných na zemědělské hospodaření, s nástupem industrializace a růstem městského prostředí v 19. století dochází ke změně charakteru vegetačních prvků.¹¹ Výsadby zeleně se stávají nejen funkčními, ale také reprezentativními a estetickými součástmi prostředí – od komponovaných parků v okolí panských sídel a veřejných institucí přes úpravy okolí důlních areálů až po soukromé zahrady dělnických kolonií.¹²

¹¹ KONEČNÝ, Milan. *Krajinářské úpravy v průmyslových městech 19. a 20. století*. Brno: VUT, 2004.

¹² ŽÁKOVÁ, Eva. *Historické parky a zahrady: metodika průzkumu a dokumentace*. Praha: NPÚ, 2016. ISBN 978-80-7480-063-3.

S postupným zánikem historické zástavby v důsledku důlní činnosti se zeleň mění v nositelku paměťové struktury krajiny.¹³ Relikty původních výsadeb, liniové a bodové vegetační prvky, stejně jako mladší rekultivační výsadby, dnes výrazně spoluurčují charakter území a představují cenný archiv historických změn kulturní krajiny.¹⁴ Vývoj zeleně v oblasti Staré Karviné tak odráží nejen estetické a funkční přístupy své doby, ale také socioekonomické proměny celého regionu.¹⁵

Zámecký park v Solci

K plošným částem historické kulturní krajiny patří zámecký park v Solci. Byl založen v poslední třetině 19. století při novorenesančním zámku, který nechal postavit hrabě Jan Baptista Jindřich Larisch-Mönnich. Výsadbu zajistil hraběcí nadlesní Nýdecký. Na rozloze 80 ha se nacházelo více než 93 druhů stromů, keřů a okrasných rostlin. Hospodářský areál parku se skleníky se nalézal poblíž pivovaru. Park byl oplocen zděnou zdí s několika bočními branami. Do parku se vcházelo hlavní branou s vrátnicí umístěnou v ulici Zámecká.

Při vrátnici byly vysazeny keře azalek (*Azalea sp.*), pěnišníků (*Rhododendron japonicum*) a pustrorylu (*Philadelphus coronarius*). Na ně navazovaly skupiny bílé a fialově kvetoucích šeříků (*Syringa vulgaris*) a skupina zeravů západních (*Thuja occidentalis*) a červenolistý kultivar buku lesního (*Fagus sylvatica* 'Atropurpurea'). Skupinu doplňoval záhon s plamenkou šídlovitou (*Phlox subulata*).

Uprostřed velkého palouku se nacházelo několik vzácných solitér, jako jinan dvoulaločný (*Ginkgo biloba*) nebo liliovník tulipánokvětý (*Liriodendron tulipifera*), v jejichž blízkosti pak rostly okrasné mochny (*Potentilla fruticosa*), smrk pichlavý (*Picea pungens*), cypřišky (*Chamaecyparis sp.*) a převislý červený buk (*Fagus sylvatica* 'Pendula').

Plášť parku pak tvořily smrky, břízy, borovice a jedle s podsadbou červených pivoňek. Dále se v parku uplatňovaly taxony jako trnovník akát (*Robinia pseudoacacia*), hloh jednosemenný (*Crataegus monogyna*), borovice přímořská (*Pinus pinaster*) či dub letní (*Quercus robur*).

Z keřů vynikaly především hortenzie (*Hydrangea sp.*), vajgelie (*Weigela sp.*), kdoulevec japonský (*Chaenomeles japonica*) či čičišník (*Caragana sp.*).

Cestu lemovala jírovcová alej, již doplňovaly skupiny keřů sestávajících z červenolistých dřívěšálů (*Berberis thunbergii*), cesmíny přeslenité (*Ilex verticillata*) a tavolníků (*Spirea sp.*). Keře doplňovaly solitérní dřeviny jako javor červený (*Acer rubrum*), převislá vrba (*Salix caprea* 'Kilmarnock') či šacholan Soulangeův (*Magnolia x soulangeana*).

Na levé straně louky směrem k rybníku bylo založeno alpinum s více než sto druhy skalniček. Nalevo od skalky se nacházela skupina pěnišníků, távolníků, mahonií (*Mahonia aquifolium*) a bohyšek (*Hosta lancifolia*).

¹³ MICHÁLEK, Jan. *Paměť krajiny: vegetace jako indikátor zaniklých struktur*. In: *Zahrada – park – krajina*. Brno: Mendelova univerzita, 2012, s. 88–95.

¹⁴ DEMEK, Jaromír, MACKOVČIN, Peter (eds.). *Historická krajina České republiky*. Praha: Agentura ochrany přírody a krajiny, 2006. ISBN 80-86064-87-9.

¹⁵ HAVLÍČEK, Tomáš. Industriální krajina jako kulturní dědictví: teoretický rámec a případová studie Karvinska. *Geografie*, 2013, roč. 118, č. 3, s. 233–253.

U zámecké kaple byla situována skupina modřínů (*Larix decidua*) s podrostem z ladoněk (*Scillia siberica*) a narcisů.

Směrem od zámku k domu pro služebnictvo byla cesta lemována keři pivoněk a duby letními či platanem javorolistým (*Platanus x hispanica*).

Na palouku za zámkem byl tenisový kurt doprovázený výsadbou azalek a soliter cypřiše (*Cupressus sempervirens*) či katalpy trubačovité (*Catalpa bignonioides*). U plotu tenisových kurtů rostly pnoucí velkokvěté růže (*Rosa sp.*) a plaménky (*Clematis sp.*).

Pod tenisovými kurty se nacházela lesnatá část parku, v níž rostly především domácí dřeviny jako lípa velkolistá (*Tilia platyphyllos*), bříza bělokorá (*Betula pendula*), jeřáb ptačí (*Sorbus aucuparia*), doplněná keři jako zimostrás (*Buxus sempervirens*), pámelník (*Symphoricarpos albus*), čilimník (*Cytissus scoparius*), lýkovec (*Daphne mezereum*).

K rodové hrobce postavené v letech 1916 až 1920 podle návrhu Leopolda Bauera vedla alej složená ze zeravů (*Thuja occidentalis*).

Mezi soleckým potokem a rybníkem rostl tisovec dvouřadý (*Taxodium dystichum*) a brslen evropský (*Euonymus europaeus*).

Samotná budova zámku byla opatřena trelážemi s pnoucím se břečťanem (*Hedera helix*) a vistárií (*Wisteria sinensis*). Před hlavním průčelím se nacházel formální parter s pravidelnými záhony a okrasnými stříhanými dřevinami. Součástí byl rovněž bazén s neobarokním sousoší s putti a delfínem (nyní je součástí zámeckého parku v Karviné-Fryštát). Zámek byl asanován v roce 1953 a zámecký park byl přejmenován na Park Zdeňka Nejedlého. Ten sloužil do konce 70. let 20. století veřejnosti, v roce 1981 byla rozebrána rodová hrobka a park začal pomalu chátrat a pustnout.

Do dnešní doby se zachovaly relikt. Z dřevin jsou to skupiny buků lesních (*Fagus sylvatica*), několik kusů jedlovce kanadského (*Tsuga canadensis*), třešně ptačí (*Prunus avium*), dubu letního (*Quercus robur*) a borovice vejmutovky (*Pinus strobus*), javorová alej (*Acer platanoides*), tisová alej (*Taxus baccata*) některé keře jako kdoulovec japonský (*Chaenomeles japonica*) či mahonie cesmínolisté (*Mahonia aquifolium*). Částečně je patrná původní cestní síť, relikt schodišť či zámeckého oplocení.

Park Praca

Dalším komponovaným veřejným parkem byl tzv. Park Praca, který vznikl při kulturním domě katolických dělníků postaveném roku 1903. Po asanaci objektu v roce 1964 zůstalo z parku zachováno jen schodiště, základy altánu a jezírko s vodotryskem.

Výsadby byly tvořeny především domácími i introdukovanými dřevinami jako buk lesní (*Fagus sylvatica*), jasan ztepilý (*Fraxinus excelsior*), javor mleč (*Acer platanoides*), dub letní (*Quercus robur*) či jírovec maďal (*Aesculus hippocastanum*).

Parkové úpravy areálů dolů

Významnou část kulturní krajiny tvoří parkové úpravy areálu jednotlivých dolů. Tyto výsadby často zahrnovaly jehličnaté a stálezelené dřeviny jako smrk ztepilý (*Picea abies*), smrk pichlavý (*Picea pungens*), smrk omorika (*Picea omorika*), jedle bělokorá (*Abies alba*), borovice lesní (*Pinus sylvestris*), borovice černá (*Pinus nigra*), modřín opadavý (*Larix decidua*), jalovec střední (*Juniperus x media*), mahonie cesmínolistá (*Mahonia aquifolium*), doprovázenou liniemi vlašských topolů (*Populus nigra* 'Italica') a solitéry jírovců (*Aesculus hippocastanum*).

Odlišně a velmi kultivovaně je pojednán prostor před dolem Barbora, ve kterém se nachází jírovcové stromořadí, solitérní převislá vrba (*Salix caprea* 'Kilmarnock'), borovice černá (*Pinus nigra*), dub červený (*Quercus rubra*), a několik jedinců červenolistého buku (*Fagus sylvatica* 'Atropurpurea') bylo vysazeno před areálem.

Hřbitovní areály, památníky, sakrální architektura

Komponovaná zeleň se objevovala rovněž ve hřbitovních areálech. V zájmovém území se nacházejí dva – katolický a evangelický.

Stále fungující katolický hřbitov propojuje solitérní výsadby jednotlivých dřevin, jako jsou jasan ztepilý (*Fraxinus excelsior*), borovice lesní (*Betula pendula*), se skupinovými výsadbami, například javor mléč (*Acer platanoides*), bříza bělokorá (*Betula pendula*), zerav západní (*Thuja occidentalis*), cypřišek nutkajský (*Chamaecyparis nootkatensis*) a smrk ztepilý (*Picea abies*). Tyto porosty doplňují novější liniové výsadby habrů (*Carpinus betulus*) a kulovitých javorů (*Acer platanoides* 'Globosum').

Na evangelickém hřbitově augsburského vyznání v Karviné při zaniklé kolonii Mexiko, uvedeném do provozu v roce 1903, se dochovalo torzo původních výsadeb. Ty sestávají z bříz bělokorých (*Betula pendula*), javoru mléče (*Acer platanoides*), jírovce maďalu (*Aesculus hippocastanum*), třešně ptačí (*Prunus avium*), zeravů, cypřišků (*Chamaecyparis* sp.) a zimostrázu (*Buxus sempervirens*) s podrostem barvínku většího (*Vinca minor*) a narcisů.

Vegetační úpravy doprovázejí také památníky a drobnou sakrální architekturu. U Szewieczkowy kaple bylo vysazeno stromořadí ze zeravů západních (*Thuja occidentalis*) s podrostem barvínku většího (*Vinca minor*).

U památníku padlým ve druhé světové válce dominuje vzrostlý platan javorolistý (*Platanus x hispanica*) a stříhané tisy (*Taxus baccata*). Památník obětem první světové války je obklopen původní výsadbou tvořenou jírovcem (*Aesculus hippocastanum*), javory (*Acer platanoides*), jasanem (*Fraxinus excelsior*) a buky (*Fagus sylvatica*).

Aleje, stromořadí, solitérní dřeviny, solitérní skupiny stromů

Mezi vegetační liniové a bodové části historické kulturní krajiny lze zařadit aleje, stromořadí, solitérní dřeviny či solitérní skupiny stromů.

Aleje i stromořadí jsou tvořena domácími a introdukovanými dřevinami, objevují se výsadby jírovců (*Aesculus hippocastanum*), javoru mléče (*Acer platanoides*), javoru klenu (*Acer pseudoplatanus*), javoru babyky (*Acer campestre*), jasanu ztepilého (*Fraxinus excelsior*) a lípy malolisté (*Tilia cordata*). Tyto liniové výsadby se nacházejí podél dřívějších hlavních komunikací propojujících průmyslové areály

a jednotlivé obytné soubory, např. se jedná o ulice Palackého, Hornická, U Františky, Komenského (významná alej tvořená javorem mlečem vedoucí ke kapli Nejsvětějšího srdce Ježíšova, jež připomíná důlní neštěstí v roce 1894), 1. května, Zámecká, Slezská, U Barbory a u evangelického hřbitova.

Solitérní dlouhověké dřeviny i skupiny stromů nacházející se v blízkosti vodotečí, původních komunikací i v obhospodařované krajině jsou opět tvořeny domácími druhy.

Zeleň u veřejných institucí

Relikty výsadeb u objektů veřejných institucí jsou patrné především u bývalého objektu městské nemocnice a městského chudobince, kdy se v někdejších zahradách dochovali vzrostlí jedinci třešní a dřeviny domácího původu, jako javor mléč (*Acer platanoides*) či jasan ztepilý (*Fraxinus excelsior*).

Soukromé zahrady

Soukromé zahrady jednotlivých dělnických kolonií jsou v současné době tvořeny především náletovými porosty. Mezi nimi lze rozlišit původní ovocné dřeviny – nejčastěji třešně, jabloně, slivoně, ořešáky, ojediněle hrušně a lísky – a také okrasné keře, např. mahonii cesmínolistou (*Mahonia aquifolium*), kdoulovec japonský (*Chaenomeles japonica*), či jarní cibuloviny jako narcisy (*Narcissus sp.*).

Zeleň ostatní, rekultivace

Mladší plochy zeleně zahrnují kromě volně náletových ploch, vzniklých v důsledku extenzivního způsobu hospodaření v krajině, zejména podél komunikací a vodotečí – také pásy zeleně v okolí plošných a liniových technických objektů a ojediněle záměrné výsadby, prováděné v rámci zkulturnění nejbližšího okolí průmyslových objektů.

Nejmladší složkou krajinné zeleně jsou plochy osazené v rámci biologických rekultivací, které se uplatňují zejména ve volné krajině, jejíž reliéf byl po ukončení těžby upraven technickou kultivací. Druhé složení zde odpovídá míře adaptace jednotlivých taxonů na složení rekultivovaného podloží – nejčastěji se vyskytují topoly, vrby, břízy, olše a akáty, které jsou doplněny ne zcela vhodnými jehličnatými dřevinami, jako borovice či stříbrné smrky.

Urbanistické zhodnocení

Urbanistický vývoj území Staré Karviné odráží proměny osídlení od *středověké vesnické struktury* po *industriální město*, jehož urbanismus byl formován specifickými provozními a technologickými nároky těžebního průmyslu. Původní středověká řadová ves, doložená ve 14. století, byla založena na pravidelném lánovém uspořádání s návazností na přirozené vodní toky, zejména Karvinský potok.

V průběhu 19. století, s rozvojem těžby černého uhlí, došlo k rozsáhlé přestavbě území. Vznikla nová, funkčně rozvrstvená struktura s prolínáním těžebních areálů, obytných kolonií, dopravní infrastruktury a veřejných budov. Urbanismus této *industriální etapy* byl částečně inspirován *zahradním městem*, ale determinován především provozními vazbami mezi doly, úpravami, koksovny a železničními koridory.

Významné postavení zaujímal centra kolem kostelů, radnice, škol a zámeckého areálu v Solci. V důsledku poklesů terénu a systematické asanace, započaté v 60. letech 20. století, byla původní urbanistická struktura prakticky zlikvidována.

Dnes je území charakteristické fragmenty původní zástavby, torzy dopravních tras a relikty zeleně, které dohromady tvoří cenný *kulturně-krajinářský celek* s vysokým archeologickým a památkovým potenciálem.

Středověk, novověk

Původní sídelní struktura Karviné (dnes městská část Karviná-Doly) se formovala již ve *středověku*, pravděpodobně ve 13. století, v období *kolonizační vlny*, která přinesla vznik řadových vsí s lánovou plužinou. Urbanistická struktura sídla ve 14. století (první písemná zmínka) odpovídala typickému řadovému uspořádání domů podél hlavní komunikace, na niž kolmo navazovaly zemědělské lány. Osou osídlení byla komunikace sledující terénní hranu nad nivou řeky Olše, zajišťující jak přístup k vodě, tak ochranu před záplavami.

V centru obce stál od raného *středověku* kostel sv. Martina (později přestavěný na dnešní kostel sv. Petra z Alkantary), který byl nejen duchovním a komunitním centrem, ale také prostorovou dominantou celé vesnické struktury. V blízkosti kostela se nacházela také fara, hospodářství a nejstarší formy panského sídla, které však v průběhu vývoje zanikly nebo se proměnily. V této podobě si obec uchovala kompaktní urbanistický ráz až do počátku *novověku*.

V období *raného novověku* došlo k dalšímu rozvoji hospodářského zázemí, vznikaly mlýny, panská hospodářství a nové cesty, které se napojovaly na širší regionální síť. Důležitým momentem bylo založení nového panského sídla – zámku v Solci, který se stal přirozeným ohniskem šlechtické moci. Kolem zámku vznikl krajinářský park, hospodářské dvory, obytné zázemí apod. (např. pivovar), čímž se urbanistická struktura rozšířila o novou dominantu a kulturní krajinný prvek.

V 18. století, ještě před nástupem *industrializace*, zůstávala Karviná vesnickým sídlem s rozvolněnou zástavbou a rozsáhlými zemědělskými plochami. Podle mapy 1. vojenského mapování (1764–1768) lze identifikovat tradiční uspořádání jádra sídla, lemovaného roztroušenými dvory a domkářskou zástavbou v mírném reliéfu nad nivou řeky Olše a Stonávky. Přestože se v některých místech začínala objevovat těžba (např. na vrchu Čechovice), zásadní urbanistická proměna zatím nenastala.

Zásadní zlom přišel koncem 18. a zejména v 19. století s nástupem *industriální fáze* vývoje, která však na starší urbanistickou strukturu navázala jen částečně. Kolonie pro horníky, doly, vlečky a nová veřejná infrastruktura se zprvu začleňovaly do historického rámce obce, avšak postupně jej rozvolňovaly a narušovaly, což vedlo k nové, fragmentované formě urbanismu, který se zcela odlišoval od původního kompaktního uspořádání.

Urbanisticky byl tedy vývoj Karviné ve *středověku* a *novověku* charakterizován transformací z tradiční lánové vsi s církevním a panským centrem ve stabilizované krajině, k polycentrickému sídlu s rostoucími protichůdnými tlaky mezi těžbou, obytnou funkcí a historickými hodnotami. Tento konflikt ve fyzické struktuře území se později ještě více vyhroutil v důsledku extenzivního průmyslového využívání krajiny, ale jeho základy vznikly již v *novověké etapě*.

Industrializace

První fáze *industrializace* (2. pol. 18. století – poč. 19. stol.) znamenala postupný přechod od *agrární struktury* k prolínání s průmyslovými areály – objevy uhlí (1776, 1794) vyvolaly potřebu vytvořit průmyslová jádra, propojení cestami, zásobovací trasy, a také obytné kolonie pro nové zaměstnance.

Období od poloviny 19. století do 1. poloviny 20. století představuje nejvýznamnější fázi urbanistického rozvoje Karviné, kdy se z původně zemědělské obce stalo dynamicky rostoucí průmyslové město s *městotvornými funkcemi*. Impulsem k této proměně bylo objevení černého uhlí a následné otevření hlubinných dolů, které vedlo k nebývalému nárůstu obyvatelstva, stavební činnosti i rozvoje dopravní a technické infrastruktury.

Urbanistická struktura se v této době zásadně proměnila. Původní vesnický půdorys s jádrem v blízkosti kostela sv. Petra z Alkantary zůstával formálně zachován, avšak postupně byl obklopován novou výstavbou, která na něj nenavazovala kompozičně, ale funkčně a technokraticky. Historické jádro s kostelem, školou, farou a panskou hospodou si uchovávalo tradiční morfologii, nově zakládané obytné celky pro dělníky i doly vznikaly podle utilitárních a provozních hledisek.

Průmyslové areály dolů Gabriela, Františka, Jindřich, Jan-Karel (ČSA) a Barbora vznikaly v těsné blízkosti obytné zástavby, ale jejich výstavba probíhala nezávisle na urbanistickém plánování. Každý důl představoval samostatnou provozní jednotku, vybavenou technickými provozy, administrativními budovami, dopravními terminály a zázemím pro zaměstnance. Z urbanistického hlediska šlo o rozptýlené industriální uzly, mezi nimiž vznikaly pásma kolonií nebo komunikace sloužící pro spojení s vlečkami a báňskou dráhou.

Na obytné potřeby narůstajícího počtu dělníků reagovali majitelé dolů budováním dělnických kolonií různého typu. V některých případech šlo o řadové cihlové domy, jindy o dvojdomky se společným dvorem nebo blokovou zástavbu s malými předzahrádkami. Významnou roli sehrály městotvorné veřejné instituce, které vznikaly v návaznosti na zvyšující se význam Karviné: nové školy, radnice, spořitelna, okresní soud, kostel sv. Jindřicha nebo nemocnice.

Centrálním prostorem se stala ulice Komenského a její okolí, kde vznikla hlavní městská osa spojující radnici s veřejnými institucemi. Urbanisticky byl prostor doplněn o parky, obchodní domy, kavárny, spolkové domy (např. kulturní dům spolku katolických dělníků – "Praca") a městské tržiště. V této části Karviné lze již v období první republiky hovořit o *kompaktním městském jádru s urbánním charakterem*.

Urbanistický růst Karviné byl podmíněn také rozvojem dopravní infrastruktury. Nejvýznamnější roli sehrála *Košicko-bohumínská dráha*, jejíž trasa byla již při výstavbě v 60. letech 19. století upravena tak, aby procházela přímo u dolů a mohla sloužit pro odbyt uhlí. V návaznosti na ni byly vybudovány vlečky, lanové dráhy a nákladní stanice, které fragmentovaly krajinu a přetínaly tradiční komunikační vazby v obci.

K zajištění pohybu pracovníků v revíru vznikla síť úzkorozchodných místních drah, která Karvinou napojovala na Orlovou, Doubravu a Moravskou Ostravu. Tramvajová trať Fryštát – Karviná umožnila vznik nových vazeb mezi sídelními celky, čímž posílila *regionální integraci Karvinska* jako průmyslové aglomerace.

Krajinné a kompoziční vztahy

Přes intenzivní *industrializaci* si Karviná v této době uchovávala kompoziční členění krajiny, založené na zbytcích staršího členění orné půdy, sítě cest, remízků, alejí a vodních toků. Významnými krajinotvornými prvky byly parkové úpravy panského sídla v Solci, veřejné parky (např. park Praca), městský hřbitov a zeleň kolem dolů. Doly často uplatňovaly reprezentativní zeleň v duchu *industriální estetiky* (aleje, stálezelené výsadby, vodní prvky), čímž formovaly nové vizuálně hodnotné kompozice.

Z urbanistického hlediska vznikl sídelní organismus se strukturou složenou z *několika funkčně provázaných zón*: tradiční jádro, industriální areály, kolonie, veřejné centrum a krajinné prvky. Do *období první republiky* lze datovat vznik Karviné jako plnohodnotného města s nadregionálním významem, jehož *urbanistická identita* vycházela ze specifické kombinace průmyslové a městské funkce v krajině těžebního revíru.

Světové války

Období první a zejména druhé světové války zásadním způsobem zasáhlo do urbanistického vývoje Staré Karviné. Vzhledem ke strategickému významu *Ostravsko-karvinského revíru* coby jednoho z hlavních dodavatelů černého uhlí pro válečný průmysl, došlo v tomto období k výraznému posílení průmyslové infrastruktury a koncentraci důlních provozů.

Ve 40. letech 20. století došlo na území k vybudování několika táborů nucené práce a zajateckých táborů. Největší z nich se nacházel při dole Barbora, kde byli internováni sovětští a italští zajatci, dále tzv. Ostarbeitři, Židé i Poláci. Táboře byly rozmístěny v těsné blízkosti průmyslových provozů, často napojené na stávající dopravní a energetickou infrastrukturu, a jejich prostorové rozmístění se promítlo do struktury technické a obytné zástavby. Jejich dochované stopy (základy, přípojky, reliktů oplocení) dnes tvoří *fragmenty paměťové struktury krajiny*.

V přímé návaznosti na tyto areály byla budována provizorní zástavba, skladiště, drážní vlečky či ochranné prvky civilní obrany. Z *období druhé světové války* se na území Staré Karviné dochovalo také několik tzv. einmannbunkerů, tedy malých železobetonových krytů pro jednotlivce, které sloužily zejména personálu důlních podniků v době leteckých poplachů. Tyto stavby byly umísťovány podél hlavních průmyslových areálů nebo v blízkosti provozně důležitých objektů, a svou hmotou i situováním představují specifické body narušující předválečnou urbanistickou strukturu.

Po válce byly některé táboře využity jako internační a sběrné táboře pro obyvatelstvo německé národnosti nebo jako kasárenské objekty PTP (*Pomocné technické prapory*), čímž se jejich funkční využití prodloužilo až do 50. let 20. století. Tím došlo k prostorovému zafixování těchto areálů do urbanistické struktury – jejich perimetry se propály do pozdějších úprav pozemků, komunikací a vegetačního rámce.

Z urbanistického hlediska se tedy *období válek* neprojevovalo pouze ve změně vlastnických a funkčních vztahů, ale především v přehodnocení strategického významu území. Vznikly nové osové linie (např. připojení táborů na dopravní síť), změny ve vnitřní hierarchii zástavby (preferenční výstavba průmyslových objektů na úkor obytné funkce) a úbytek veřejného prostoru, jehož charakter byl přeměněn ve prospěch utilitárních nebo represivních účelů. Tyto změny tvoří významnou kapitolu

v přetváření karvinské krajiny, neboť připravily půdu pro poválečnou reorganizaci území a následnou asanaci historického jádra.

Asanace

Po druhé světové válce pokračovala těžba v karvinském revíru ve stále vyšší intenzitě, přičemž rozhodujícím faktorem se stala exploatace metodou na zával. Tato technologie, běžně využívaná v poválečném období zejména v 50. a 60. letech 20. století, způsobovala masivní poklesy terénu, tektonické poruchy a statické poškození budov, včetně historických objektů.

Urbanistická struktura Karviné-Dolů se tímto způsobem fyzicky rozpadala – tradiční uliční síť byla přerušena, domy se stávaly neobyvatelnými, veřejná infrastruktura nefunkční. Technickým limitem se stala zejména ztráta únosnosti základové půdy, výskyt poklesových kotlin a narušení vodního režimu. V důsledku toho byl v 60. letech přijat plán systematické asanace celé oblasti, vedený tehdejšími státními institucemi a podporovaný národní energetickou politikou. Cílem bylo zcela uvolnit území pro těžbu a přesunout obyvatelstvo do nově budovaných sídlišť.

Na základě usnesení krajských a okresních orgánů byla původní obytná zástavba postupně demolována – od jednotlivých domů a kolonií až po veřejné budovy, sakrální objekty a infrastrukturu. Významné urbanistické a architektonické struktury (např. centrum Karviné-Dolů, kulturní dům Praca, kostel sv. Jindřicha, část zámku v Solci) zanikly nebo byly ponechány zániku. Zůstala pouze redukce funkcí v podobě těžebních, energetických a koksárenských areálů.

Z urbanistického hlediska se území transformovalo z kompaktního městského celku, ve fragmentovanou těžební krajinu, kde veřejný prostor, ulice i parcely ztratily svůj původní význam. Docházelo také ke změně vlastnických vztahů – většina území přešla do majetku těžařských organizací (např. OKD a jejich předchůdců), což ztížilo možnost uchování či rekonstrukce hodnotných částí území.

Současnost

Dnes je Stará Karviná územím bez stálého obyvatelstva, bez funkční veřejné infrastruktury a s minimálními zbytky původní urbanistické struktury. Terén je výrazně modelován důsledky poklesů – výškové rozdíly činí místy až desítky metrů, vznikly nové vodní plochy, bažiny a navážky. Urbanistické celky zanikly, parcelace je stěží čitelná, zůstaly však některé linie komunikací, naspů a stromořadí, které dokumentují historické vazby v krajině.

Dochované fragmenty zástavby, jako je *šikmý kostel* sv. Petra z Alkantary, hřbitovy, torza průmyslových areálů, důlní věže a zeleň zaniklých parků a zahrad, fungují jako paměťové body, které zprostředkovávají kontakt s minulostí. Tyto body však postrádají přirozené urbanistické kontexty a jsou v krajině izolované. Krajinářsky hodnotné relikty zeleně zůstávají cennými doklady o původní kulturní krajině, i když jejich kompozice byla často narušena.

V současnosti je území využíváno jen částečně – některé části slouží pro rekreační účely, jiné jsou předmětem zájmu ekologických iniciativ nebo lokální památkové péče. Iniciativy jako projekt Stará Karviná (starakarvina.cz) nebo občanská sdružení zabývající se pamětí místa usilují o zachování a zviditelnění historie tohoto místa prostřednictvím naučných stezek, kulturních akcí nebo digitální dokumentace.

Z urbanistického hlediska se dnes jedná o kulturní krajinu se znaky fragmentální postindustriální krajiny, kde jsou čitelné vrstvy historického vývoje – od středověkého osídlení přes industriální boom až po proces destrukce. Území postrádá funkční urbanistickou strukturu, ale disponuje silným paměťovým potenciálem, který může být dále rozvíjen především kulturně, krajinářsky a památkově.

Paměť místa, kolektivní paměť obyvatelstva

Zánik historického jádra Karviné v důsledku důlní činnosti představuje nejen zásadní zásah do urbanistické struktury a krajinného rázu, ale také hluboký zásah do sociální a kulturní kontinuity místa. Proces postupné likvidace městské zástavby, rušení institucí a přesídlování obyvatel způsobil narušení tradičních vazeb a vykořenění původního obyvatelstva. Tím došlo k přerušení organického vývoje města, ztrátě přirozeného centra a rozrušení vztahů, které se vytvářely po generace. Zaniklé domy, ulice, školy, kostely i veřejná prostranství přestaly plnit svoji fyzickou, ale i symbolickou roli v paměti obyvatel.

I přes fyzický zánik území přežívá jeho obraz v *kolektivní paměti* původních obyvatel i jejich potomků. Tato *paměť místa* je dnes zprostředkovávána prostřednictvím vzpomínek, fotografií, map, archivních dokumentů, ale také skrze literární a umělecké ztvárnění – např. v trilogii *Šikmý kostel* spisovatelky Karin Lednické, která významně přispěla k obnovení zájmu veřejnosti o historii zaniklé Karviné. *Paměť místa* je rovněž udržována prostřednictvím spolkové činnosti, pietních aktů, komunitních iniciativ, činností římskokatolické farnosti i systematické práce na dokumentaci a prezentaci zaniklých hodnot (např. mapový portál Karvinsko ve stopách času, činnost spolku Stará Karviná, z.s., aj.).

Zejména v případech, kdy byl fyzický prostor města nahrazen volnou nebo průmyslovou krajinou, nabývá kulturní *paměť místa* mimořádné důležitosti – umožňuje symbolické znovuvytvoření zaniklého prostoru v mysli obyvatel i návštěvníků. V tomto smyslu je krajina Staré Karviné nejen nositelkou historických a urbanistických hodnot, ale také živou strukturou, v níž se zrcadlí kolektivní zkušenost ztráty, odolnosti a identity.

Přínosy památkové zóny

Prohlášení památkové zóny má zásadní význam jako opatření k uchování kulturních hodnot – krajinných, historických, urbanistických, architektonických, technických i paměťových. Zajišťuje vytvoření podmínek pro zachování autentického prostředí zaniklého sídla, jeho industriální a krajinné struktury, uchování pietních míst i pro udržitelnou správu a prezentaci kulturních památek. Tyto přínosy jsou nevyčísitelné a svým významem přesahují rámec regionu. Lze očekávat i zvýšenou atraktivitu pro kulturní a odborný turismus, přičemž vzhledem k poloze a povaze území nehrozí masová návštěvnost, která by ohrozila autenticitu území.

Významné jsou také přínosy společenské a morální. Ochrana hodnot památkové zóny na základě jasně stanovených podmínek a podpořená metodickou a konzultační činností odborné organizace státní památkové péče, představuje signál, že hodnoty tohoto území mají být chráněny ve veřejném zájmu a rozvíjeny udržitelným způsobem. Zachování paměti místa – tragických důlních neštěstí, pracovních a zajateckých táborů či zániku města – má nejen památkový, ale také etický a pietní význam.

Na území památkové zóny se působností orgánů státní památkové péče minimalizuje riziko nevhodných stavebních záměrů, které by mohly snižovat hodnotu prostředí nebo poškodit paměť a identitu místa. Podle dosavadních zkušeností nemá prohlášení památkové zóny negativní dopad na ceny nemovitostí; naopak stabilita a kvalita prostředí zajištěná památkovou ochranou zvyšuje atraktivitu území a poskytuje vlastníkům právní oporu proti nevhodným zásahům.

Status památkové zóny posílí povědomí o hodnotě industriální krajiny a její proměny v kulturní dědictví, podpoří odborný výzkum, vzdělávání a pietní připomínání a stane se důležitým nástrojem trvale udržitelného rozvoje regionu.

Dopady na práva a povinnosti vlastníků nemovitostí na území památkové zóny

Vlastníkům (správcům, uživatelům) nemovitostí, které nejsou kulturní památkou, ale nacházejí se na území památkové zóny, vznikají nové povinnosti vyplývající ze zákona č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči. Jedná se zejména o povinnost žádat o závazné stanovisko podle § 14 odst. 2 tohoto zákona, k zamýšleným stavebním úpravám, změnám využití nebo zásahům do prostředí památkové zóny.

Stávající právní úprava neumožňuje, aby orgány státní památkové péče z moci úřední ukládaly vlastníkům nemovitostí, které nejsou kulturní památkou, ale nachází se na území památkové zóny, povinnosti spočívající v provedení stavby, změně stavby nebo udržovacích prací. Veškeré záměry tedy vycházejí z vůle vlastníků, jejich realizace však může být závazným stanoviskem orgánu památkové péče podmíněna splněním konkrétních podmínek.

Vlastníci nemovitostí zároveň získávají možnost bezplatné odborné pomoci ze strany státu, poskytované prostřednictvím odborné organizace státní památkové péče, a to při konzultacích k zamýšleným opravám a údržbě svých objektů, včetně úprav terénu, péče o dřeviny a dalších charakteristik prostředí.

Jak vyplývá z charakteristiky památkové zóny, naprostá většina její rozlohy je nezastavěná. Tento atribut chrání i obecné cíle a úkoly územního plánování, lze očekávat názorový konsensus a spolupráci mezi dotčenými orgány státní správy v oblasti krajinných hodnot. Vzhledem k nízkému počtu stavebních nemovitostí se rovněž neočekává významnější nárůst správních řízení oproti dosavadní praxi.

Ostatní

Opatření obecné povahy jsou přímo dotčeni:

- Město Karviná, na jehož území se památková zóna rozkládá,
- Magistrát města Karviná, jako výkonný orgán státní památkové péče na úrovni obce s rozšířenou působností,
- Krajský úřad Moravskoslezského kraje,
- Ministerstvo kultury,
- fyzické a právnické osoby – vlastníci (správci, uživatelé) nemovitostí, stavebníci.

Opatřením obecné povahy je nepřímo dotčeným subjektem Národní památkový ústav, odborná organizace zřízená Ministerstvem kultury, která zajišťuje podporu státní správy v oblasti památkové péče, a místně příslušný stavební úřad, který vydává rozhodnutí a podklady podle zákona č. 283/2021 Sb., stavební zákon.

Výkon státní správy a příslušná kontrola zůstávají v gesci již existujících orgánů veřejné správy ve spolupráci s Národním památkovým ústavem. Odborný dohled nad památkovými zónami je v dosavadní praxi standardně zajišťován a systém je funkční i s ohledem na předpokládané navýšení agendy. Účinnou podporou jsou i dotační programy Ministerstva kultury, které napomáhají péči o památková území. Implementace památkové ochrany bude probíhat především prostřednictvím Magistrátu města Karviná a Krajského úřadu Moravskoslezského kraje v rámci výkonu státní správy v oblasti památkové péče, stavebního řádu a územního plánování. Zákon č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, přesně vymezuje kompetence jednotlivých orgánů. Výkon státní správy je zároveň provázán se stavebním zákonem a správním řádem.

Náklady spojené s výkonem státní správy vzniknou orgánům veřejné správy, zejména Magistrátu města Karviná, který bude vydávat závazná stanoviska podle § 14 odst. 2 zákona č. 20/1987 Sb. Rozhodnutí jsou vydávána průběžně na základě žádostí vlastníků nemovitostí či jiných správních orgánů, především stavebního úřadu. Četnost rozhodování je ovlivněna výší stavební aktivity v daném území, což souvisí s jeho charakterem a rovněž aktuální ekonomickou situací.

Ekonomické dopady vyplývající z prohlášení památkové zóny lze do budoucna zmírnit vydáním plánu ochrany ve smyslu § 6a památkového zákona, kterým může být snížena administrativní zátěž veřejnosti i výkonného orgánu památkové péče. Vyloučením povinnosti žádat o vydání závazného stanoviska k některým nemovitostem nebo pracím na nemovitostech s využitím takového plánu péče může dojít k podstatnému snížení objemu související agendy.

Pokud jde o korupční rizika, z praxe nejsou známy žádné korupční kauzy spojené s výkonem státní památkové péče v památkových zónách. Systém je nastaven tak, že podklady připravuje odborná organizace (NPÚ), závazné stanovisko vydává orgán státní památkové péče, který se v případě odlišného názoru musí s podkladem písemně vypořádat, a na jeho základě následně rozhoduje stavební úřad. Tento provázaný a kontrolovatelný mechanismus minimalizuje prostor pro korupční jednání. Veškeré postupy správních orgánů jsou jasně vymezeny právními předpisy, pravomoci nejsou koncentrovány a je zajištěna kontrolní činnost.

B. Grafická část

Orientační mapa, Podrobná hodnotící mapa PZ i mapa Vymezení rozsahu a částí PZ jsou uvedeny v příloze k tomuto opatření obecné povahy. Uvedené mapové přílohy jsou nedílnou součástí OOP. Kopie těchto map, které rozešle Ministerstvo kultury, jsou uloženy u Ministerstva kultury, odborné organizace státní památkové péče, Krajského úřadu Moravskoslezského kraje a Magistrátu města Karviná.